

Blade af den sociale Bevægelses nyeste Historie.

Af Aleksis Petersen.

I.

Statsocialismen.

Det «kristeligt-sociale», «statssocialistiske» Parti, hvormed der har været saa megen Tale i Tyskland i de sidste Uger, er blevet betegnet som en ny Udgave af det «agrarske» — dette Parti, som det preussiske Orthodoxi — med særligt Henblik paa Landbefolkningen — for faa Aar siden dannede, i det Haab ved Hjælp af det at forvandle Orthodoxiets hidtidige Afmagt til kraftfuld Indflydelse. Rigtigt er det i alt Fald, at «Statsocialismen» egenlig kun er en ny Etikette, der er bleven klistret paa en gammel Vare. Den ny Form iklædte den sig for kun et Par Maaneder siden.

Det var i December f. A., at Statsocialismen traadte frem for Offenligheden med en «Centralforening for Socialreform». Foreningen dannedes i den Overbevisning: 1) at den almindelige Valgret i monarkiske Stater fordrer en gennemgribende social-reformatorisk Politik og, for at denne kan virkeliggøres, et Tillidsforhold mellem Monarki og Arbejderstand saavel som et stærkt ar-

bejdervenligt Initiativ hos Regeringen; — 2) at det sociale Spørgsmaals Løsning ikke kan tænkes uden de sædeligt-religiøse Faktoreres Medvirken og uden at Kirken træder i Skranken for den fjerde Stands berettigede Fordringer. Igjennem sin Sekretær, Pastor Todt, Forfatter til Skrifterne «Den radikale tyske Socialisme og det kristelige Samfund» og «Berøringspunkterne mellem Theologiens og Socialvidenskabernes Studium», opfordredes «alle tyske Mænd» til at støtte Foreningen, der vilde omfatte alle «Ordenspartiets» Nuancer, og paa hvis Proskriptionsliste kun følgende vare opførte: Republikanere, Atheister og Materialister!

Med dette Aars Begyndelse har den nævnte Forening faaet et Organ i et nyt Ugeblad, kaldet «Der Staats-Socialist.» Dette «Ugeblad for Socialreform» henvender vel nærmest Ordet til Statens og Kirkens Tjenere, men dog ogsaa til Alle, der ville sikre de to store Grundpiller for den politiske og moralske Ordning: Monarki og Religion, imod det republikanske og religionsfjendlige Socialdemokratis om sig ædende Mudderstrøm. «Hidtil,» hedder det i Programmet, «have Socialdemokraterne været alle andre Partier overlegne i Kjendskab til de sociale Kjendsgjæringer og Theorier, — en for de øvrige Stænder ligesaa uværdig som fordærvelig Tilstand. Nu skal «Statssocialisten» skaffe Monarkiet oplyste Tjenere og anvise den praktiske Religionsudøvelse ny Omraader for Kjærlighedsvirksomheden.» «Statssocialisten» gaar ud fra den Kjendsgjærning, at visse af Socialdemokratiets økonomiske Programpunkter praktisk og theoretisk ere i sejrrig Fremrykken, saa at det Øjeblik er kommet, da de religiøse og monarkiske Magter maa indtage Stilling ligeoverfor hin Fremtoning. Udebliver dette længere,

saa ville Masserne tilsidst blive os moralsk og religiøst fremmede, og heri ligger de allerstørste Farer. Stats- og Folkelivets politiske og moralske Grundpiller kunne kun derved sikres mod den socialdemokratiske Mudderstrøm, at de religiøse og monarkiske Tankers Bærere i det Mindste i økonomisk Henseende stille sig paa den fri Forsknings Standpunkt, omtrent som Kathedersocialisterne, og ikke plumt slaa Arbejderne det økonomiske Haabs Porte i paa Næsen. Dette er hidtil sket, idet hine Faktorer mer eller mindre identificerede sig med Manchester-økonomien, og derved gjorde Arbejderne fremmede ikke blot for Religionen, men ogsaa for Monarkiet og Nationalitets-Ideen.» — Dette Sprog lyder bestemt, men egenlig faa vi dog kun at vide, at Statssocialisterne have brudt med de liberale Økonomer, og at de — trods deres politiske og religiøse Retroenhed — ikke ville kjendes ved det økonomiske Orthodoxy. De stille sig venlige ligeoverfor Socialisterne; men hvorvidt gaar deres Venlighed? Ville ogsaa Statssocialisterne, ligesom den danske «Socialdemokrat», have, at «Staten» skal bestemme, hvormange Støvler og hvormange Frakker, der aarligt skulle sys?

Vi faa rigtignok ikke klart Svar paa disse Spørgsmaal i den Artikel, hvor «Statssocialistens» Medarbejder, den bekjendte Berliner-Professor Ad. Wagner*) fortæller os «hvad Socialisme er»; men vi faa dog her at se, hvorledes Statssocialisterne opfordres til at gjøre noget Stort. Prof. Wagner advarer først mod at forvexle «Socialister» med «Socialdemokrater», og fremhæver, at

*) Wagner har dog, i Forening med en anden af «Statssocialistens» Medarbejdere, H. v. Scheel, været saa forsigtig at tage en Reservation med Hensyn til Statssocialismens politiske og religiøse Side.

en orthodox Kristen ligesaa godt som en filosofisk Atheist og Materialist, og en Monarkist ligesaa godt som en Republikaner kan være Socialist. Da nærværende Linjers Meddeler tidligere har paavist netop det Samme, maa han altsaa forsaavidt billige Prof. Wagner. Den nævnte Nationaløkonom giver derefter en Definition af den økonomiske Socialisme, d. v. s. den egenlige Socialisme. Definitionen lyder saaledes: «Socialisme er et det nubestaaende modsat Retsordnings-System, hvor de saglige Produktionsmidler α : Jord og Kapital, ikke ere undergivne enkelte Samfundsmedlemmers Privatejendom, men ere undergivne offentlig Ejendom eller Samfundets Kollektiv-ejendom. Under det socialistiske System vil derfor det private, paa Gevinst beregnede Foretagende og de efter Arbejdskontraktens Betingelser betalte Lønarbejdere ikke staa ligeoverfor hverandre; Produktionen vil ikke være en regellos og af Spekulationens Gang afhængig; Produktionsudbyttet skal ikke fordeles efter «Udbud- og Efterspørgselslovens» Tilfældigheder; — men Produktionen skal fra oven af ordnes planmæssigt og efter Konsumenternes Behov; den skal udføres paa kooperativ Maade, og dens Udbytte skal fordeles mellem Producenterne (Arbejderne) paa en retfærdigere Maade end den nuværende, der bestemmes af Udbud- og Efterspørgsels-Loven.» Hvorledes dette ny System skal gennemføres, bestemmes ikke nøjere; men Wagner har Ret i at betegne Socialismen som en Kamp mod den overleverede Privatret, og denne Kamp kan analogiseres med den politiske Liberalismes Kamp mod den absolute Fyrstemagt og de privilegerede Stænder, α : mod sin Tids Statsret, og med Reformationens Kamp imod den da bestaaende Kirkeret. Nu gjælder det at prøve Privatretten i dens

økonomiske Følger. «Naar det da skulde vise sig, at store Omdannelser i Privatejendomsretten over Produktionsmidlerne og i Kontraktretten ere uundgaaelige — ligesom man tidligere ikke vilde været kommet videre uden store Omdannelser i Stats- og Kirkeretten —, saa maa de besiddende Klasser, de Dannede selv byde Haanden til og hjælpe med at udføre Lovgivningen.» Og saa følger Wagner følgende Ord til: «Et Reformparti, der ikke besidder Mod og Selvovervindelse hertil, har ingen Udsigt til at spille en betydningsfuld Rolle i det sociale Spørgsmaal. Smaa Midler kunne nu og da lindre noget; — væsentlige Forbedringer kunne de ikke gennemføre.»

Se, det er dette om «de smaa Midler», der har gjort forskellige Økonomer af den ældre Skole bange. Altsaa «Kraftmidler», maaske Revolution, — udbryde de. Aa nej, — saa galt mener Wagner det vel ikke.

At de økonomiske og sociale Forhold ikke kunne forbedres med ét Slag, er sikkert. At Udviklingen maa gaa gradvis for sig, er der ikke Mange, som betvivle. At Mængden af Fødemidler, Klæder, Boliger og alle andre Forbrugsmidler kun kan forøges ganske langsomt, er ogsaa uomtvisteligt. Men — den, der i disse Sandheder vil søge Anbefalingen for Brugen af smaa Midler, maa dog mærke sig: for det Første, at det sociale Spørgsmaal ikke blot er et Produktions- men ogsaa et Fordelings-spørgsmaal, og at Fordelingen i en vis Forstand lader sig hurtigere ændre end Produktionen; for det Andet, at selv om Forandringerne kun kunne gennemføres lidt efter lidt, saa gaar det dog ikke an at vælge Midler, hvis Virkninger kun kunne opdages ved Hjælp af et kraftigt Mikroskop. Til hvem sigter Wagner nu med sine «smaa

Midler», eller hvem rammer han? Ikke de radikale Manchestermænd; thi havde man brugt deres yderst kraftige Midler, og havde man fuldt ud gennemført den manchesterlige Theori, saa vilde Verden ikke blot se ganske anderledes ud, end den nu gjør, men man vilde maaske endog opdage i den en vis Lighed med visse Arter Socialisme. Heller ikke kan det antages, at Wagner har tænkt paa sine Meningsfæller blandt Kathedersocialisterne. Men skulde han maaske ikke have tænkt paa en vis Gruppe af «Selvhjælpsmændene»? Det være langt fra os at ringeagte Selvhjælpen; vi mene tværtimod, at vil Arbejderen opnaa bedre Kaar, saa maa han stole paa sig selv; — men ikke alle Selvhjælpsformer ere lige kraftige. Der er en vis Art Selvhjælpsmænd, der med en rasende Kjærlighed have kastet sig over, hvad der er smaat, og som desto stærkere lovprise et Middel, jo større Misforholdet er mellem det og Maalet. En uskyldig Galskab, — vil man maaske sige. Os forekommer det dog tvivlsomt, om man kan betragte den, der foregøgler Arbejderen et Maal, der ikke kan opnaas ved det anbefalede Middel, som ganske uskyldig.

Kraftigere Midler maa til; Lilleput-Foranstaltningerne ville ikke kunne magte det svære sociale Problem. Men hvilke Midler? Ja, det undlader Wagner rigtignok at sige. Men naar man ønsker, at vi for vort Vedkommende skulle besvare Spørgsmaalet, saa skulle vi ganske antydningvis svare, at man — uden at krænke det Fri-Konkurrence-Princip, hvorpaa den nuværende Produktionsmaade til Dels hviler, hvilket Princip ganske utvivlsomt sikrer den største Produktion — alene ved grundigt at reformere den Maade, hvorpaa Staten nu skaffer sig sine Indtægter og anvender sine Indtægter, vilde kunne

udrette meget for Tilvejebringelsen af en heldigere For-
deling og overhovedet af heldigere økonomiske og sociale
Tilstande. Men det kan nok være, at en radikal Reform
af hele Finansordningen, Staternes hele Indtægts- og Ud-
giftsvæsen, ikke lader sig gennemføre uden at det mon-
arkiske Princip berøres, og herpaa ville Statssocialisterne
ikke gaa ind, da dette Princip netop er *noli me tangere*
for dem.

Se her komme vi til en paafaldende Inkonsekvens
hos dem: Den økonomiske Ordning tillade de os at
kritisere og røre ved, hvormeget os lyster; — den
monarkiske og den religiøse er Tabu! Den øko-
nomiske Ordning har i Fortiden, ligesom alt Andet,
været underkastet uafsladelige Ændringer; hvorfor skulle
vi da nu ikke have Lov til at tænke paa og tale om de
Ændringer, vi i Fremtiden ville lade den undergaa? Den
private Ejendomsrets «Hellighed og Ukrænkelighed» er i
Fortiden uafsladelig blevet og vil i Fremtiden uafsladelig
blive vanhelliget og krænket. Og den er heller ikke —
sige Statssocialisterne med Rette — et «aabenbaret
Evangelium». Men Monarkiet og Religionen! Ja, med
Religionen eller rettere Kristendommen er det en
anden Sag. Den er naturligvis Alts uomtvisteligt urokke-
lige Fundament. Men Monarkiet, er ogsaa det et
«aabenbaret Evangelium»? Statssocialisterne synes at
mene: ja, og paastaa — ja deres Organ bærer det endog
som Motto —, at «kun i den stærke monarkiske
Stat kan det sociale Spørgsmaal løses»! Vi Andre have
maaske lidt ondt ved at forsones os med den Tanke, at
«det konstitutionelle Monarki» og «den stærke monarkiske
Stat» ikke længere maa betragtes som Menneskeværk
o: lidende af Fejl og Mangler, der bør kritiseres og saa-

vidt muligt rettes. I deres Lærdom have de tyske Stats-socialister opdaget, at paa det sociale Spørgsmaals Løsning kan der kun tænkes i Stater som Tyskland eller maaske Rusland, og at for Nordamerikanerne, Fransk-mændene, Schweizerne og andre Republikanere maa alt Haab lades ude.

Men medens Statssocialisterne ikke ville anerkjende «den fri Tankes» Ret i Spørgsmaal om den bestaaende monarkiske Ordning, medens de forlange, at denne, lige saa fuldt som Kristendommen, skal antages som det Uomtvistelige, det Guddommelige, — er deres kritiske Sans i en endog meget høj Grad skærpet ligeoverfor den bestaaende økonomiske Ordning. Hvad behager — udbryder «Statssocialistens» Redaktion — skulde vi ikke have Lov til at kritisere den! «Vi Statssocialister se i Nutidens regelløst rasende Konkurrencekampe ikke Andet end et ved Ejendomsillusioner skjult Expropriationssystem! Er en økonomisk Ordning, som efter statistiske Under-søgelser hvert tiende Aar styrter Halvdelen af samtlige Forretningsfolk i Bankerottens økonomiske, borgerlige og moralske Afgrunde, ikke et Expropriationssystem *par excellence*? Er en «Ordning», der bedækker Landet med bankerotte Banker og Fabriker ikke et Expropriations-system? Overalt se vi kun Expropriationer som skrækkelige og naturnødvendige Følger af det herskende økonomiske Anarki. Fabrikanten, Aktionæren, Grundejeren, hele Nationen er bleven exproprieret! En Deputeret og Godsejer fra Galizien udbrød i Landdagen: Vi Godsejere er alle bankerotte! Ja Expropriationssystemet omfatter ikke blot de økonomiske Forhold; det rammer ogsaa de moralske, religiøse, politiske. Den rasende Konkurrencekrig smider Menneskeheden ud af dens Helligdomme.

Sjælero og Sjælefred kjendes ikke mere. Overalt Expropriation! Manden berøves sin Værdighed, Kvinden sin Ære. Prostitutionen voxer, Tugthuse overfyldes, Kirkerne staa tomme. Fortvivlelsen overmander Hjerterne. Folket vender sig fra Religionens Trøst og bliver Atheister og Materialister; Folket vender sig fra Troen paa Monarkiet og kaster sig i Armene paa de socialdemokratiske Republikanere. Overalt Expropriation, Besiddelsestab, Bankerot! Nej, et saadant System kan ikke have noget Privilegium paa at fritages for Kritik, og Statssocialisterne ville tillade sig paa det Eftertrykkeligste at kritisere det bestaaende Ejendomssystem, den bestaaende Produktionsmaade, Konkurrenceprincippet osv.

Kritik er en god Ting, men er ikke Alt. Statssocialisterne ville rydde op i det Bestaaende og skjære meget bort. Det kan være godt nok; men ville de sætte Noget i Stedet? Have de noget Positivt at byde os? Lad os se.

Vi kunne søge Svaret dels hos Partiets skrivende Medlemmer, altsaa hos Medarbejderne af det ovenomtalte Ugeskrift, dels hos dets talende Medlemmer, hos dem, der agitere fra Taler- og Prækestol. Denne sidste Fraktion har i de sidste Uger afholdt en Række Folkemøder i Berlin. En til Kristendommen omvendt Socialdemokrat, Grüneberg, og en Hofpræst, Stöcker, — efter hvem det kristeligt-socialt Parti ogsaa kaldes «Hofpræstpartiet» eller «Prækestolssocialisterne» — have her bl. A. været de Kristeligt-Sociales Ordførere. Hvad have de fortalt deres Tilhørere? At den bestaaende økonomiske Ordning ikke duer, og at Frelsen kun kan søges i Kristendommen. Men Socialdemokraterne have, navnlig med Rigsdagsmanden Most som Ordfører, rettet et voldsomt Modangreb paa hele

Præstepartiet; og paa det første af de Kristeligt-Sociale sammenkaldte Folkemøde sejrede Socialdemokraterne endog saa eklatant, at Forsamlingen næsten enstemmigt udtalte sin Ringeagt for de Kristeligt-Sociale «i Betragtning af at den næsten 1900 Aar gamle Kristendom ikke har formaet at mildne Arbejdernes Nød», samt «i Betragtning af, at de nuværende Præster og Kirkens Tjenere ikke gjøre Mine til at forandre den hidtil fulgte Fremgangsmaade». Paa nogle følgende Møder skulle de Kristeligt-Sociale dog have gjort endel Proselyter, — men paa den anden Side har den kristeligt-sociale Agitation rigtignok medført, at en stor Mængde Arbejdere ere traadte ud af Folkekirken. — Hr. Stöcker har senere udviklet, at «det kristeligt-sociale Arbejderparti staar paa Grundvold af den kristne Tro samt Kjærligheden til Konge og Fædreland; at det forkaster Socialdemokratiet som ukristeligt og upatriotisk; og at det søger at formindske Kløften mellem Rig og Fattig». Og disse «almindelige Grundsætninger» suppleres ved «Fordringer til Statshjælpen, Gejstligheden, de besiddende Klasser, Selvhjælpen». Han forlanger Ordning af Fagforeningsvæsenet og Lærlingevæsenet, Forbud mod Søndagsarbejde, Indskrænkning af Børne- og Kvindearbejde, Normalarbejdsdag, progressiv Indkomstskat, høj Luxuskat, og flere lignende velbekjendte Ting. Det er ikke stort Andet end Kathedersocialisme, der her serveres; kun serveres den med en mild «kristeligt-social» Sauce.

Det i anti-socialistiske Kredse velbekjendte Blad, «Ausb. Allgem. Zeitung», har gjort «Prækestolsocialismens*) første Debut» til Gjenstand for en ledende Ar-

*) Det er netop «Ausb. Allg. Zeit.» som har dannet dette Navn, — i Analogi med «Kathedersocialisme».

tikel. Det skriver omtrent saaledes: Vi kunne forstaa, at Hofpræstpartiet i sin Iver for at frelse Religion og Monarki føler sig fristet til at vove sig ind i Socialdemokraternes Løvegrav; men det er en Fristelse til det Onde: Theologerne, der ikke engang formaa at løse de simpleste sociale Spørgsmaal om Børneopdragelsen, den ægteskabelige Fred, Søndagens Helligholdelse, Dyrenes Beskyttelse osv. osv., skulde holde Fingrene fra de store og indviklede Spørgsmaal om Aktielovgivning, Konkurrence osv. Kirken vil ikke ved at indgaa Broderskab med Arbejderne gjenvinde sin tabte Indflydelse. Hvorfor gaar Befolkningen af Vejen for Præsterne? Fordi Præstepartiet har ødelagt Troen paa Gejstlighedens Oprigtighed. Det er dens Snæverhertethed, dens Heldøeri og dens Dogmatiseren, der er Skyld i, at Præsten nu ikke besidder saa megen Indflydelse som Skolelæreren eller Apothekerens. Det er den hidtil fulgte Præstepolitik, der har jaget alle Talenter fra Præstestanden og ganske ødelagt den. — Det er, som sagt, ikke os, der sige dette; det er det tyske Blad, et religiøst, monarkisk-sindet og anti-socialistisk Blad, der saaledes dømmer de Kristeligt-Sociale. Og ganske i samme Aand, tildels i endnu stærkere Udtryk, dømmes de af andre anti-socialistiske Blade, Organer for de forskjelligste Partier. Vi kunde, hvis det gjordes nødvendigt, levere talrige Prøver herpaa. Men selve de Kristeligt-Sociale erklære, at de ere meget tilfredse med Udbyttet af deres Agitation.

Hos denne Fraktion af det kristeligt-sociale Parti tør vi ikke vente at faa meget Andet end Talemaader. Lad os da forhøre os hos Partiets mere videnskabelige Fraktion, den, der mere lægger Eftertryk paa det «Sociale»

end paa det «Kristelige». Der kunne vi maaske haabe at faa lidt klårere Besked.

For at gjøre Ende paa de Besiddelsesløses økonomiske Ufrihed, der under de nuværende Samfundsforhold staar i Strid med Fremskridtene i andre Retninger, maa — saaledes udvikler en Statssocialist, Dr. Calberla — Socialreformen søge at begrænse Privatejendommens økonomiske Overvægt; den nu dominerende Kapitalisme maa stødes fra Tronen. Dette erkjende ogsaa Socialdemokraterne, og disse have overhovedet den Fortjeneste at have stærkt fremhævet Nødvendigheden af en Socialreform. Men — Socialdemokraterne have overset Betingelserne; de have overset, at det historiske Princip maa respekteres; de have ikke taget det nødvendige Hensyn til Folkets Udvikling; de have, kort sagt, mere arbejdet paa at revolutionere end paa at reformere, eller have i alt Fald ikke søgt at give Socialreformen det Omfang, den Form, den Karakter, som de forhaandenværende Forhold udkræve. Statssocialisterne mene derimod tilbørligt at respektere de uundgaaelige Betingelser for en heldbringende Socialreform. Statssocialisterne mene, ligesom andre Socialister, at megen industriel Virksomhed bør overgaa til Staten; — men Overgangen skal være gradvis. At Møntretten udelukkende tilkommer Staten, mene Alle; at Jernbanerne o. Lgn. bør overgaa til Staten, mene Mange. Hvorfor? Fordi den private Raadighed herover faktisk vilde give enkelte Privatmænd en yderst farlig Magt over Folkets store Flerhed, vilde give dem et faktisk Monopol langt farligere end Statsmonopolet. At fuld Skovfrihed ikke bør indrømmes; at Postvæsenet og tildels Forsikringsvæsenet m. m. enten bør overtages af Staten eller dog kontrolleres af den, mene ligeledes

Mange. Hvorfor? Ikke fordi Private ikke ofte skulde kunne bestyre Sligt ligesaa eller endnu mere økonomisk end Staten, — men enten fordi de Private kun ville tænke paa den øjeblikkelige Interesse (f. Ex. ved Skovdrift), eller fordi de Private udelukkende ville tage økonomiske og tilsidesætte andre Hensyn. Statsdrift er altsaa ofte nødvendig eller ønskelig. Det indrømmer omtrent Alle. Men medens de liberale Økonomer kun i yderst faa, specielt undersøgte, Tilfælde vil indrømme den, og medens de egenlige Socialister ønske en saavidt mulig øjeblikkelig og radikal Omdannelse af hele Produktionssystemet, ville Statssocialisterne gaa en Mellemvej. De ville have Statsdrift, nogle efter en mindre, Andre efter en meget betydelig Maalestok; men der skal dog altid være Grænser for Statsdriften, og den skal gennemføres med Lempe, forsigtigt og gradvis. «Men» — her citere vi nysnævnte Dr. Calberla — «med Indførelsen af Statsdrift er der i og for sig næsten Intet udrettet. Med den begynder først Statssocialismens særlige Opgaver. Begreberne Statssocialisme og Statsdrift ere ingeniende kongruente! Netop Hovedsagen ved Statssocialismen er Statsdriftens Maade og Maal. En Statsdrift, der udelukkende staar paa den billigst mulige Produktions Standpunkt og hensynsløst tager Del i Nutidens Pris- og Lønningsbesparelses-Konkurrence, kan vel fra Skatteyderens Standpunkt være rigtig; fra Socialreformmaalenes Synspunkt er den i ethvert Fald falsk. Fra dette Synspunkt maa fordres, at Statsdriftens Ledelse er arbejdsvenlig og socialitær; ikke blot Produktet, men navnlig Producenternes Vel skal have for Øje, og ad denne Vej skal Statsdriften, idet den ved sin mægtige Konkurrence virker ind paa alle Kredse, energisk bidrage

til at hæve Arbejderne i materiel og intellektuel Henseende.»

Se, saaledes have vi altsaa nu faaet Statssocialismen defineret som — «den arbejdervenlige Statsdrift». Det vil formodenligt sige, at Staten ikke længere skal betale de Arbejdere, som den vil beskæftige ved sin fremtidige omfattende industrielle Virksomhed, efter Udbuds- og Efterspørgsels-Loven. Præsten Stöcker, der naturligvis har sikker Underretning om, hvad Gud velsigner og ikke velsigner, har jo i en Rigsdagspræken fortalt de tyske Rigsdagsmænd, at Gud «ikke velsigner» det Arbejde, der betales efter den nævnte Lov. Den manglende Velsignelse har dog ikke forhindret, at det netop er dette Arbejde, der har bragt Civilisationen frem til det Standpunkt, den nu indtager. Og forsaavidt «arbejdervenlig» betyder uøkonomisk, vil den Indvending, der hidtil har trykket Statsindustrien, nemlig at den (bortset fra enkelte Undtagelsestilfælde) er særlig uøkonomisk, fremtidigt komme til at hvile med et ti-dobbelt Tryk. Man vil efter den statssocialistiske Økonomi søge at give Arbejderen en noget større Løn; men Midlerne til Bestridelsen af de ny Udgifter, den dyrere Produktionsmaade medfører, vil man tage af Arbejderens anden Lomme. Derved bliver Fordelen rigtignok lidt tvivlsom. Der maa dog vist være en lidt nemmere og sikrere Maade at løse det sociale Spørgsmaal paa end ved «arbejdervenlig Statsindustri», «stærk monarkisk Stat» og «sædeligt-religiøse Faktorer.»